

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
Факультет агротехнологій та екології

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. каф. "Екології та землеустрою"

доц. Сергій МОВЧАН

" _____ " _____ 20__ р.

Пояснювальна записка
до дипломної роботи здобувача СВО Магістр
(структура записки)

на тему: «ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА, ВИХОВАННЯ ТА ПРОПАГАНДА В
ТДАТУ З УРАХУВАННЯМ РЕЗУЛЬТАТІВ СОЦІОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ»

13ГЕД.015.000000ПЗ

Виконав: здобувач ВО 2 курсу, групи 21 МБ ЕК
спеціальності 101 Екологія
за ОПП Екологія
(структура записки вказується на ОПП)

Петро МАЛЬОВАНІЙ
(підпис) (ПІБ)

Керівник _____
(підпис) (ПІБ)

Консультант _____
(підпис) (ПІБ)

Нормконтроль _____
(підпис) (ПІБ)

Рецензент _____
(підпис) (ПІБ)

Рецензент _____
(підпис) (ПІБ)

Мелітополь, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ПУБЛІКАЦІЙ ПРИСВЯЧЕНИХ ПИТАННЯМ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОПАГАНДИ, ЕКО- ОСВІТНЬОЇ ТА ЕКО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВО.....	8
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТАВРІЙСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АГРОТЕХНОЛОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ДМИТРА МОТОРНОГО ЯК ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	16
РОЗДІЛ 3. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	24
РОЗДІЛ 4. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТЕОРЕТИЧНО ПРИКЛАДНИХ ПИТАНЬ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОПАГАНДИ, ЕКООСВІТНЬОЇ ТА ЕКОВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВО.....	27
4.1 Узагальнення теоретично-прикладних аспектів у сфері екологічної освіти у ЗВО.....	27
4.2 Узагальнення теоретично-прикладних аспектів у сфері екологічного виховання у ЗВО.....	32
4.3 Узагальнення теоретично-прикладних аспектів у сфері здійснення екологічної пропаганди у ЗВО.....	33
РОЗДІЛ 5. ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА, ВИХОВАННЯ ТА ПРОПАГАНДА В ТДАТУ З УРАХУВАННЯМ РЕЗУЛЬТАТІВ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	36
РОЗДІЛ 6. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.....	83
6.1. Особливості організації охорони праці та безпеки життєдіяльності у Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного.....	83

6.2. План роботи відділу охорони праці Таврійського агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного на 2020 рік.....	84
6.3. Загальні уявлення про безпеку освітнього середовища у ВНЗ.....	86
6.4. Виховання культури безпеки у студентів вищих навчальних закладів.	88
ВИСНОВКИ.....	92
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	97

ВСТУП

Протягом останнього десятиріччя у наукових працях, присвячених проблемам збереження довкілля та гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється питанням формування екологічної культури та свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію у світі, регіоні, на місці проживання, обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації. Шлях до високої екологічної культури суспільства лежить через ефективну екологічну освіту. Підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства і природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею) повинна стати одним з головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України.

Ця проблема є актуальною для процесу навчання, особливо студентської молоді, від професійної діяльності якої залежить майбутнє не лише організованого за здоровим глуздом довкілля, а й нації. Необхідно навчити студентів, особливо екологів, розуміти цілісність природи Землі, єдність її процесів, виявляти зв'язок людини з природою. Гармонійне співіснування людини з природним середовищем є суттєвим чинником формування гуманістично спрямованої особистості фахівця, підвищення рівня гуманістичного статусу суспільства. До фахової підготовки майбутніх екологів висуваються надзвичайні вимоги, що реалізуються шляхом виконання певних завдань і надзавдань. Суть перших полягає у створенні умов для засвоєння студентами екологічних знань і формуванні в них практичних навичок і умінь, друге – у розвитку екологічної свідомості, культури, етики, моралі, усвідомлення людиною свого місця в природі, зв'язків зі світом природи і Всесвітом включно.

Враховуючи зазначене актуальність моніторингу екологічної освіти виховання та пропаганди в ТДАТУ з урахуванням результатів соціоекологічних досліджень не втрачає своєї цінності та вимагає постійного контролю та аналізу. Тому перспективність проведення досліджень відповідного спрямування не викликає сумнівів та потребує деталізації та уточнення.

Зв'язок роботи з науковою темою або програмою кафедри.

➤ «Управління популяціями диких тварин в умовах інтенсивної трансформації природного середовища» – № 0107U008966 (2007-2011 рр.);

«Збереження біорізноманіття в умовах інтенсивного антропогенного впливу на довкілля» – № 0111U002541 (2011-2015 рр.).

Об'єкт дослідження – Соціоекологічні результати досліджень студентів спеціальності 101 – Екологія, щодо особливостей екологічної освіти, виховання та пропаганди у ТДАТУ.

Предмет дослідження – відсоток позитивних та негативних відповідей; відсоткова структура співвідношення кількостей студентів на питання із багато варіативним апаратом відповідей; узгодженість варіантів відповідей у відповідності до терміну навчання здобувачів та їх розподілу за ступенями вищої освіти.

Мета дослідження: визначити загальні особливості та проаналізувати особливості екологічної освіти, виховання та пропаганди у ТДАТУ із врахуванням соціоекологічних досліджень.

У відповідності до мети були поставлені такі **завдання:**

1. Узагальнити теоретично-прикладні аспекти у сфері екологічної освіти, виховання та пропаганди у ЗВО.

2. Проаналізувати блок соціоекологічного опитування здобувачів спрямованих на ідентифікацію особливостей фахової екологічної освіти у Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного.

3. Інтерпретувати блок соціоекологічного опитування здобувачів спрямованих на ідентифікацію особливостей екологічного виховання здобувачів

спеціальності 101 – Екологія у Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного.

4. Дослідити блок соціоекологічного опитування здобувачів спрямованих на ідентифікацію особливостей реалізації екопропагандистських заходів серед здобувачів спеціальності 101 – Екологія у Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного та визначення їх екоактивістських спрямувань.

5. Надати рекомендації, щодо пошуку найбільш вдалих форм реалізації окремих аспектів у сфері екоосвітньої, ековиховної та екопропагандистської діяльності у ТДАТУ, які впливають із логічного опрацювання результатів анкетного опитування здобувачів за їх пріоритетними уподобаннями у тих або інших питаннях.

Методи дослідження. В ході проведеного дослідження використовувались загальнонаукові та конкретно-наукові методи досліджень, а саме: аналіз та синтез, системне узагальнення та порівняння, математичні методи, тощо. Окрім цього використовувались прийоми соціоекологічних досліджень на основі анкетного опитування.

Наукова новизна. У ТДАТУ реалізується потужна система збору інформації у тому числі через системи паперових та електронних анкет. Проте розроблені нами анкетні матеріали у системі опитування здобувачів спеціальності використовуються вперше та мають відповідну приуроченість до певного часового інтервалу, що забезпечує наукову новизну наведених результатів наукових досліджень за темою дипломної роботи.

Практичне значення. Результати роботи можуть використовуватись у якості вихідних при плануванні, організації та реалізації екоосвітньої, ековиховної та екопропагандистської діяльності у Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного.

Апробація результатів. Матеріали дипломної роботи були опубліковані у збірнику матеріалів VII Всеукраїнської науково-технічної конференції магістрантів і студентів ТДАТУ. Факультету агротехнологій та екології:

Мелітополь: ТДАТУ, 2020. – С. 27. Мальований П. Аналіз трансформації екологічної свідомості здобувачів вищої освіти спеціальності 101 – екологія за результатами їх соціологічних опитувань. / Мальований П. // матеріали VII Всеукраїнської науково-технічної конференції магістрантів і студентів ТДАТУ. Факультету агротехнологій та екології: Мелітополь: ТДАТУ, 2020. – С. 27.

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ПУБЛІКАЦІЙ ПРИСВЯЧЕНИХ ПИТАННЯМ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОПАГАНДИ, ЕКО- ОСВІТНЬОЇ ТА ЕКО- ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВО

Оскільки питання екологічної освіти та еко-виховання у комплексі із еко-пропагандою є актуальними завданнями сьогодення їх вивченню приділяється значна увага. Результати дослідження, що проводяться за відповідним тематичним спрямуванням широко висвітлюються у публікаціях різних авторів.

Так Панченко О.О. у своїй публікації «Екологізація освітньої діяльності у закладах вищої освіти засобами нових інформаційних технологій» встановив що: використання нових інформаційних технологій допомагає здійснити й організувати різні види екологодоцільної діяльності, що підвищують ефективність самостійного пошуково-дослідної діяльності студентів ЗВО та надають умови для формування екологічної компетентності у майбутнього вихователя. [1]

У роботі Степова О.В. і Рома В.В. «Особливості інтегрування екологічної освіти в навчальний процес закладів вищої освіти» автори зазначили, що для підвищення рівня екологічної обізнаності необхідним є:

- використання особистої зацікавленості в екологічних проблемах, отримання знань для створення спільного наукового екологічного проекту, сприяння активній участі майбутніх фахівців у заходах щодо захисту навколишнього середовища, в екологічних рухах, громадських проектах;

- запровадження у навчальний процес сучасних і результативних форм проведення навчання шляхом виконання індивідуальних завдань, які безпосередньо стосуються спеціальності, проведення так званих «круглих столів», тренінгів, екскурсій, зменшення перевантаження теоретичним матеріалом за рахунок збільшення кількості практичних та інтерактивних занять, що сприятиме кращому засвоєнню необхідних теоретичних екологічних знань;

- обговорення актуальних екологічних тем, що забезпечує обмін інформацією і сприяє зацікавленості у вивченні освітніх дисциплін, формування

вміння відокремлювати корисну, якісну інформацію, яка може істотно вплинути на ухвалення професійних рішень і здійснення вибору оптимального варіанта серед альтернативних. [2]

Прохорова Л., Непша О., Зав'ялова Т., у своїй публікації «Формування екологічного світогляду молоді в системі загальноосвітньої школа-заклад вищої освіти» прийшли до висновків, що перехід від антропоцентризму до екоантропоцентризму важкий і суперечливий, а отже, екологічна освіта, виховання і розвиток відбуваються не лінійно, а значно складніше. Успіх формування екологічної культури заснований на синергетичних підходах, а ефективність безпосередньо залежить від принципу системності, який і є основою саморозвитку. Кінцевою метою формування екологічного світогляду є розуміння людиною необхідності берегти і захищати природу як основу життя і благополуччя нинішнього і наступних поколінь. Важливу роль в цьому відіграє спадковість, безперервність, цілісність освіти, причому не тільки системи школа-ЗВО, але і фундаментальну наукову екологічну освіту, яка здійснюється в процесі трудової діяльності людей. [3]

Також Катерина Яблуновська у своїй публікації «Теоретичні основи формування екологічної компетентності майбутніх викладачів аграрних закладів вищої освіти» висловлює думку стосовно того, що до основних складових ефективного формування екологічної компетентності майбутніх викладачів-аграрників можна віднести: екологічну освіту, екологічне виховання, екологічну культуру, еколого-практичну діяльність. Дієвість цих компонентів забезпечується комплексом охарактеризованих у статті педагогічних умов. Для формування екологічної компетентності майбутніх викладачів-аграрників важливою є інтеграція природничо-наукових, соціально-економічних і правових аспектів взаємодії усіх суб'єктів освітнього процесу. Врахування окреслених у статті принципів у процесі професійної підготовки студентів аграрних закладів освіти створює умови для інтеграції екологічних знань у всі сфери людської діяльності й формування екологічної компетентності майбутніх викладачів аграрної галузі за

рахунок конструювання змісту навчальних програм, включення екологічних відомостей у відповідні навчальні курси та спецкурси. [4]

Глухова Г.Г. у своїй публікації «Аксіологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів» зазначає, що традиційна екологічна освіта здійснюється насамперед як процес набуття екологічних знань, умінь і відношень, при цьому недостатньо береться до уваги розвиток аксіологічної компоненти екологічної культури майбутніх фахівців. Також автором визначено, що діагностика сформованості рівнів екологічної культури студентів вищої технічної школи передбачає систему критеріїв (екологічний досвід, екологічна спрямованість, культура сприйняття природи, мотиваційно-вольова готовність до активної екологівідтворювальної діяльності, здатність до рефлексії), ситуації прояву та комплекс методів визначення їх кількісно-якісних характеристик.

Окрім цього у роботі зазначено, що експериментальна технологія поетапного формування екологічної культури студентів технічних навчальних закладів ґрунтується на концептуальних аксіологічних засадах. Насамперед це принципи демократії, альтернативності, еколого-гуманної спрямованості та самовизначення, що забезпечують свідоме засвоєння системи загальнолюдських пріоритетів, розуміння людини як однієї з вищих цінностей в ієрархії всього живого, як високоморальної особистості, відповідальної за свої вчинки перед природою, розвиток емпатії, доброти, доброзичливості, милосердя.

У роботі Глухової Г.Г. доведено, що ефективність змістово-процесуального блоку забезпечується збалансованістю всіх різновидів навчально-виховної діяльності, де однією з «наскрізних ліній» є формування екологічної культури студентів. За даними її формувального експерименту визначені високі показники сформованості екологічної культури у студентів експериментальних груп, на відміну від контрольних, де вони спостерігаються на більш низькому рівні. [5]

У своїй публікації «Формування екологічної культури студентів вищих навчальних закладів» Ястру К.С., Виговська С.В. дають обґрунтовано зрозуміти, що екологічне виховання молоді на сучасному етапі є складною психолого-

педагогічною проблемою. Наведено різні підходи до трактування поняття «екологічна культура». Доведено, що екологічна культура є складним утворенням і включає екологічні знання, екологічне мислення, екологічну свідомість, екологічний світогляд, екологічні переконання, а осердям екологічної культури є екологічна життєдіяльність. У зазначеній роботі визначені основна мета і завдання екологічної освіти. Визначено, що основними шляхами формування екологічної культури студентів є екологічна освіта, екологічне виховання і екологічна діяльність. [6]

Кондур О.С. у своїй публікації «Система професійної підготовки майбутніх фахівців із якості освіти у закладах вищої освіти» обґрунтувала вплив процесів глобалізації на сучасні трансформації освіти та вимоги до її якості. Автором систематизовано хронологію Болонського процесу з аксіологічним оцінюванням глобалізації та проаналізовано понятійно-категоріальний апарат дослідження. Проаналізовано стан розроблення проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців із якості освіти у закладах вищої освіти. Досліджено специфіку трансформаційного базису освітніх інституцій. Вказано на наявність трансформаційного впливу глобалізації на національні системи вищої освіти. Проаналізовані міжнародні тенденції трансформацій та перспективи управління якістю систем професійної підготовки майбутніх фахівців із якості освіти у закладах вищої освіти. Охарактеризовано на підставі аналізу правового, нормативного, програмного інституційного забезпечення регулювання якості освітньо-наукових систем організаційно-управлінських процедур регламенту документопорядження науково-методичного забезпечення квалітологічного управління в системі професійної підготовки майбутніх фахівців із якості освіти в закладах вищої освіти. Запропоновано уніфікацію процедури технічного регулювання організації моніторингу з управління якістю в закладах вищої освіти. Розроблено структурно-функціональну модель формування професійно-практичної управлінсько-квалітологічної компетентності майбутніх фахівців із якості освіти в закладах вищої освіти, яка побудована на засадах системного, програмно-цільового, структурно-функціонального, синергетичного, системно-

діяльнісного підходів і є цілісною єдністю взаємодії цільового (мета, завдання та функції підготовки), змістовного (структурна організація змісту підготовки за освітніми та освітньо-науковими рівнями та ступенями майбутніх управлінців, керівників адміністраторів закладів вищої освіти), теоретико-методологічного, організаційно-методичного (організаційно-педагогічні умови взаємодії), практичного (інтеграція професійно-практичної підготовки управлінців із якості з майбутніми працедавцями) та контрольньо-результативного блоків (критерії: мотиваційно-аксіологічний, когнітивний, діяльнісний. Експериментально перевірено систему професійної підготовки майбутніх фахівців із якості освіти у закладах вищої освіти та візуалізовано модель її організації у вигляді схематизованих організаційно-управлінських та організаційно-педагогічних заходів забезпечення результативності освітнього процесу підготовки як єдності структурно-організаційних та структурно-функціональних компонентів у цільовій, організаційно-формульованій та діагностико-результативній підсистемах. [7]

А. В. Шумілова у своїй роботі «Формування екологічної пропаганди у студентів ЗВО» розповідає, що екологічна пропаганда формує певні навички поведінки людини в природному середовищі. І тільки осмислена поведінка в природі у відповідності з отриманими знаннями і навичками є свідченням екологічної культури особистості. На думку автора екологічна пропаганда особистості складається з трьох взаємопов'язаних складових: екологічні знання, екологічне мислення, екологічна діяльність. Накопичення екологічних знань передбачає: дослідження студентами досвіду природоохоронної роботи; оволодіння знаннями про екологічну ситуацію в Україні; оволодіння знаннями про охорону рослин та тварин місцевості. [8]

У своїй публікації «Екологічна пропаганда у вищих навчальних закладах.» Тарасенко Г.С. та Кавтарадзе Д. Н. дають обґрунтовано зрозуміти, що екологічна пропаганда у вищих навчальних закладах має специфічні особливості, які можна звести до наступного:

1. Можливості екологічної пропаганди та виховання студентів значно ширше, ніж у середній загальноосвітньої школи, оскільки: переважна більшість молоді вступає до вищого навчального закладу вже з певним обсягом екологічних знань, набутих у школі. Вона має певний життєвий досвід, переконання, здатність усвідомлювати та узагальнювати як власне ставлення до навколишнього середовища, так і поведінку інших людей,
2. Розвиток пізнавальних якостей, у тому числі і в екологічній пропаганді, обумовлюється необхідністю набувати спеціальність;
3. Професійна спрямованість екологічних знань, умінь і навичок є головним стимулом мотиваційної сфери студента для якісного оволодіння ними відповідно до вимог сьогодення.
4. Екологічна пропаганда має профільне спрямування її обсяг залежить від рівня акредитації навчального закладу, майбутньої спеціалізації та напряму подальшої професійної діяльності. Загальний обсяг екологічної інформації є більш різноманітним і має прикладний характер.

У роботі зазначених авторів встановлено зв'язок теорії й практики, єдність навчання та продуктивної праці, які на кожному етапі навчання поглиблюються. Й саме у вищій школі виникають підстави для реалізації положення Концепції екологічної пропаганди щодо покликання екологічної освіти «формувати в молодій людині не тільки уявлення про фізичні і біологічні компоненти довкілля, але й сприяти усвідомленню та оцінці існуючих проблем у природі і суспільстві». Гуманістичне спрямування, якого екологічна пропаганда набуває у вищій школі внаслідок інтенсивної диференціації та інтеграції навчальних дисциплін. Воно виявляється в пошуку цінностей, спрямуванні на якнайповніше забезпечення студентів екологічними знаннями. [9]

Петрук В. Г. та Безвозюк І. І. у своїй публікації «Екологічна пропаганда у вищій школі» розповідають що, екологічно і гуманістично спрямовані форми і методи пропаганди особистості у вищому навчальному закладі створюють модель

позитивної моральної і суспільної поведінки, формують своєрідний захисний механізм, що запобігає деформації моральних і духовних цінностей. За результатами складних узагальнень автори визначили методи формування суб'єктивно-свідомого ставлення до природи к яким віднесли метод екологічної ідентифікації та метод екологічної рефлексії. На їх думку використання саме цих методів сприяє ефективній організації екологічної пропаганди, що має привести студентів до розуміння цілісності природи Землі, єдності її процесів, зв'язку людини з природою. Будь-яка діяльність людини, її поведінка стосовно природи мають бути погоджені з її законами. Саме з цього розвивається почуття причетності до природи, відчуття її натхненності, духовного єднання з нею.

Таким чином за результатами приведеного аналітичного огляду літератури можна зробити висновки стосовно того, що тематичне спрямування є дуже актуальним та досліджується із різних сторін має вагоме практичне значення та суттєві теоретико-аналітичні та практичні напрацювання у зазначеному напрямку, які наводяться різними авторами. [10]

У контексті нашого дослідження особливого значення набувають наукові праці, присвячені підготовці майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу (В. Андрущенко[11], А. Дьомін [12], Н. Ничкало [13], Л. Романишина [14], М. Сметанський [15], О. Сухомлинська [16], О. Пехота [17], В. Шахов [18] та ін.). Цінними є праці науковців, присвячені: питанням гуманізму, його ролі у структурі навчального процесу (А. Бондар [19], С. Гончаренко [20], [21], [22], І. Зязюн [23], [24], [25], [26], Ю. Мальований [27], М. Романенко [28], [29] та ін.); психологічним основам процесу гуманізації (Г. Балл [30], [31], [32], Г. Костюк [33], А. Маслоу [34], та ін.); особистісно орієнтованій освіті (Н. Бібік [35], І. Бех [36], С. Подмазін [37], [38], та ін.); різноманітним 7 аспектам гуманізації освіти, гуманізації особистості, обґрунтуванню гуманістичних принципів і методів навчання і виховання (Л. Бобко [39], [40], Р. Беланова [41], [42], А. Богуш [43], О. Горшкова [44], М. Добрускін [45], В. Терещенко [46], Е. Панасенко [47], М. Семенов [48] та ін.); гуманізації навчального процесу при підготовці майбутніх фахівців (Г. Білецька [49], І. Герасимова [50], О. Коломієць [51], [52],

В. Крижанівська [53], [54], О. Листопад [55]). Проблема екологічної освіти висвітлюється в численних працях науковців. Її концептуальні, філософські та історичні аспекти знайшли відображення у працях С. Деребо [56], І. Костицької [57], В. Крисаченка [58], [59], Н. Пустовіт [60], В. Скребця [61], [62], М. Хилька [63], [64], В. Червонецького [65], та ін. Проблеми екологічної освіти дітей та молоді присвятили свої дослідження Л. Білик [66], [67], Г. Білецька [68], Н. Грейда [69], [70], С. Кравченко [71], М. Колесник [72], Н. Левчук [73], Л. Лук'янова [74], Н. Магура [75], Н. Негруца [76], [77], Г. Пустовіт [78], [79], [80], О. Тепла [81], [82], М. Швед [83], [84], [85] та ін. Проблему підготовки педагогічних та науково-педагогічних працівників до здійснення екологічної освіти досліджували О. Біда [86], І. Котенєва [87], Т. Нінова [88], С. Совгіра [89], В. Танська [90], Г. Тарасенко [91], [92], О. Чернікова [93], Е. Флешар [94]. Аспекти формування екологічної культури знайшли відображення у працях Т. Вайди [95], С. Івашенко [96], [97], Н. Єфіменко [98], О. Король [99], С. Лебідь [100], О. Матеюк [101], О. Пруцакової [102], Н. Ясінської [103].

- постійне вдосконалення організації роботи щодо створення здорових і безпечних умов навчання студентів і праці співробітників, попередження виробничого травматизму і професійних захворювань;
- організація проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози життю або здоров'ю працівників та студентів;
- проведення аналізу стану та причин виробничого травматизму і професійних захворювань;
- здійснення постійного контролю за дотриманням працівниками вимог законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці, положень, розділу «Охорона праці» колективного договору;
- інформування та надання роз'яснень працівникам Університету з питань охорони праці та пожежної безпеки;
- організація, планування і контроль виконання заходів щодо захисту студентів і працівників Університету від можливих пожеж.

6.2. План роботи відділу охорони праці Таврійського агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

З метою організованого початку нового навчального року затверджується план заходів щодо підготовки ВНЗ до нового навчального року з виконанням конкретних заходів, терміном виконання і відповідальних осіб за їх виконання. План роботи відділу охорони праці може передбачати такі види діяльності як:

- Аналіз стану охорони праці у підрозділах, складання річного звіту та статистичної звітності за попередній рік.
- Корегування показників умов праці, комплексного плану, розділу ОП у колективному договорі з покращення умов праці та санітарно-оздоровчих заходів у підрозділах університету.

- Розгляд представлених кафедрами та структурними підрозділами пропозицій щодо покращення умов праці на поточний рік та розгляд на спільному засіданні профкому і ректорату.
- Організацію навчання знову прийнятих працівників, відповідно до Переліку робіт, де є потреба у професійному відборі, затвердженому наказом Міністерства охорони здоров'я України та Держнагляддохоронпраці від 23.09.1994 р № 263\121.
- Організацію навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації, розрядів працівників АГВ.
- Організацію навчання та перевірки знань працівників, посадових осіб та спеціалістів при введенні в експлуатацію, в навчальний процес нового лабораторного обладнання, при впровадженні нових технологічних процесів, переведенні робітника на іншу посаду або на іншу роботу, яка вимагає додаткових знань з питань охорони праці.
- Проведення інструктажів з протипожежного мінімуму з працівниками на роботах із підвищеною пожежною небезпекою, обслуговуючим персоналом електроустановок, систем опалення та газопостачання, вентиляційного, технологічного та іншого інженерного обладнання в структурних підрозділах.
- Проведення перевірки технічного стану на об'єктах систем пожежегасіння, пожежної техніки, внутрішнього та зовнішнього водопостачання та інших засобів водопостачання в навчальних корпусах та гуртожитках.
- Організацію проведення тематичного семінару до дня охорони праці із залученням представників Фонду соціального страхування України.
- Ознайомлення співробітників ТДАТУ з новими нормативно-правовими актами з охорони праці.
- Проведення огляду з охорони праці у структурних підрозділах. Розгляд питань охорони праці на засіданнях кафедр, Вченої ради, та ради університету.

- Збирання заявок про спецодяг та складання переліку ЗІЗ для підрозділів університету
- Надання допомоги кафедрам, відділам у здійсненні запланованих заходів з покращення умов праці
- Надання методичної допомоги кафедрам, відділам у оновленні (складанні) інструкції з охорони праці у відповідності з вимогами Положення при виконанні практичних, лабораторних та інших видів робіт з використанням машин і механізмів.
- Забезпечення перевірку стану електромеханічного обладнання та його відповідність вимогам охорони праці
- Надання методичної допомоги кафедрам, відділам із забезпечення нормативною документацією з охорони праці, оформлення інформаційних стендів, вітрин з трудового законодавства.
- Розробку заходів із зниження професійної захворюваності у 2020 році. На підставі квартального аналізу захворюваності, невиробничого травматизму за попередній рік.
- Контроль за ефективною роботою вентиляційних пристроїв систем опалення, освітлення у відповідності з вимогами санітарних норм і правил для учбових закладів.
- Організацію проведення навчання з електробезпеки (ІІІ група)
- Проведення навчання з електробезпеки для не електротехнічного персоналу

6.3. Загальні уявлення про безпеку освітнього середовища у ВНЗ

Успішний розвиток особистості можливий у середовищі, яке формуватиметься на гуманістичних засадах, визнанні безумовної цінності кожної людини та даватиме поштовх до її успішної реалізації. Безпека освітнього середовища являється його якісною характеристикою та необхідною умовою будь-якого начального закладу для його ефективного функціонування. Виникає необхідність в поглибленому дослідженні проблеми формування безпеки

освітнього середовища навчального закладу та пошуку нових технологій для удосконалення методів забезпечення цієї безпеки.

Перш ніж дійти до дослідження проблеми поняття „безпека освітнього середовища” варто визначити суть окремих його складників, а саме „освітнє середовище” та „безпека”. Проблемами організації освітнього середовища висвітлені у працях багатьох дослідників (В. Ясвін, І. Баєва, А. Каташов та ін.). В. Ясвін [105] у своїх дослідженнях дає визначає поняття „освітнє середовище” як „систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні”.

Як зазначає у своїх роботах І. Баєва [106], освітнє середовище є підсистемою соціокультурного середовища і розглядається як комплекс спеціально створених психолого-педагогічних умов, у результаті взаємодії з якими відбувається становлення та розвиток особистості.

А. Каташов [107] у своїх дослідженнях торкається проблематики визначення терміну „освітнє середовище вищого навчального закладу”, під яким розуміє „сукупність духовно-матеріальних умов його функціонування, що забезпечує саморозвиток вільної та активної особистості студента, реалізацію творчого потенціалу його особистості. Освітнє середовище виступає функціональним і просторовим об’єднанням суб’єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв’язки, і може розглядатися як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості”.

Отже освітнє середовище – це сукупність спеціально створених умов, за яких відбувається розвиток та становлення особистості. Про дієвість цих умов ми можемо судити лише тоді, якщо усі учасники освітнього процесу почуватимуться у безпеці. Адже не даремно А. Маслоу [108], досліджуючи проблему потреб людини, дійшов висновку, що потреба у безпеці виступає на перший план після задоволення фізіологічних потреб (їжі, воді, сні тощо). Отже, безпека – „це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз”.

Якщо ж розглядати аспекти безпеки в освітньому закладі, то має місце поняття „комплексна безпека освітньої установи”, під якою Г. Коджаспірова [109] розуміє „стан захищеності освітньої установи від реальних і прогнозованих загроз соціального, техногенного та природного характеру, що забезпечує його безпечне функціонування”. Ми цілком погоджуємося з автором, яка розглядає безпеку освітнього середовища як „умову, необхідну для організації ефективного процесу розвитку, виховання, навчання і діяльності людини”.

Отже, узагальнивши дослідження з даної проблематики, ми дійшли висновку, що під безпекою освітнього середовища ми будемо розуміти стан захищеності даного середовища, якому притаманні безпечні умови навчання та праці, сприятлива психологічна атмосфера та відсутність будь-яких проявів насилля, безпечний інформаційний простір та достатня наявність ресурсів для запобігання (якісна вища освіта, кваліфіковані кадри, прозорий механізм розподілу бюджетних коштів, відповідність освітніх програм підготовки фахівців до сучасних і перспективних потреб економічної безпеки тощо), послаблення або захисту від загроз діяльності навчального закладу.

6.4. Виховання культури безпеки у студентів вищих навчальних закладів.

Одним з головних місць у вихованні культури безпеки під час використання навчального обладнання та досліджуваних об'єктів є формування у студентів компетенцій безпечного їх використання – лабораторної грамотності та усвідомлення усіх небажаних наслідків використання цих об'єктів дослідження. Безсумнівно, діяльність викладача при підготовці та проведенні лабораторних занять залишається значущою, бо тут він повинен творчо планувати систему формування у студентів компетенцій безпечного використання навчального обладнання. При цьому, він знаючи рівень розвитку студентів, їх інтелект і творчі здібності може передбачити й попередити усі небажані небезпечні ситуації та виробити певний оптимальний алгоритм дій у разі їх виникнення, уміло скоординувати свою діяльність та діяльність колективу.

Культура безпеки як компонент культури особистості включає основні елементи життя суспільства.

1. Матеріальні продукти людської діяльності, спеціально призначені для профілактики травм, хвороб, заподіяння людині та суспільству шкоди. Основна функція таких предметів (вогнегасник, протигаз, газовий балончик, ремінь безпеки в автомобілі тощо) полягає в профілактиці і подоланні впливу на людину шкідливих і небезпечних факторів життєдіяльності.

2. Соціальні інститути, основна задача яких складається в забезпеченні безпеки людини і суспільства: підрозділи ДСНС, медицини катастроф, аварійний служб тощо.

3. Форми організації життя і діяльності людей, їхні взаємини, основна задача яких складається в забезпеченні індивідуальної і колективної безпеки (взаємодопомога при запобіганні та під час виникнення надзвичайних ситуацій).

4. Особистісне втілення культури безпеки в житті і діяльності професійних фахівців (військовослужбовець, охоронець, травматолог, рятувальник, волонтер тощо), членів громадських організацій і об'єднань.

5. Галузі наукового знання, що узагальнюють, що досліджують закони безпечної життєдіяльності людини і суспільства, норми, значення, знання, що фіксують основні закономірності і правила безпечної життєдіяльності. Результати наукового пізнання правил і закономірностей безпеки людини і суспільства фіксуються за допомогою знаків, символів, графіки, у виді текстів тощо.

6. Галузі мистецтва, ідеології, міфології, релігії і спорту, основною функцією яких є забезпечення безпеки людини і суспільства.

7. Прийоми і способи діяльності, здатності, якості особистості (мотиви, погляди, переконання, звички, досвід, навички самоконтролю), основна функція яких – реалізація мотиваційного, змістового, операційно-процесуального компонентів діяльності людини в процесі запобігання, мінімізації, подолання небезпечних і шкідливих факторів життєдіяльності.

Виробленню вміння правильно поводитися в конкретній ситуації передують знання та вміння прогнозування варіантів поведінки людини у нестандартній

ситуації, робити потрібні розрахунки та логічні умовиводи, аналізувати їх, робити відповідні висновки.

Як засвідчує досвід, виховання культури безпеки студентів має деякі особливості:

1) він є логічним продовженням процесу формування культури безпеки у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах, оскільки елементарні знання про небезпеки та моделі поведінки в разі їх загрози студенти вже мають;

2) він будується на елементах тих знань, яких набувають студенти під час вивчення інших дисциплін і потребує постійного широкого застосування, тобто базується на міжпредметних зв'язках, але виокремлюється як специфічне інтегроване і системне утворення знань;

3) він відбувається на заняттях та навчальних екскурсіях, практиках, конференціях тощо та під час самостійної роботи студентів;

4) специфіка сприйняття навчальної інформації про дії небезпечних та шкідливих чинників життєвого середовища зумовлена відсутністю у студентів достатнього життєвого досвіду, а відтак потребує максимального унаочнення теоретичного матеріалу та практичного відпрацювання правил поведінки.

Урахування всіх вимог до організації процесу формування у студентів культури безпеки життєдіяльності дає змогу викладачу спланувати його, пов'язавши з конкретним матеріалом відповідної науки. Результатом такого навчання є відтворення в діяльності і особистості студентів культури безпеки, розвиток їх творчих сил і здібностей до профілактики ризиків, освоєння знань, умінь і навичок, звичаїв, норм, цінностей, вдосконалення світоглядної, інтелектуальної, етичної та психологічної готовності до безпечної життєдіяльності, формуванню особистості, готової діяти в непередбачуваних (у тому числі небезпечних та екстремальних) умовах, що прагне до постійного самовдосконалення та реалізації нових можливостей.

ВИСНОВКИ

1. Екологічна освіта у ЗВО все частіше визнається основним питанням стійкого розвитку. Екологічна освіта повинна "виробляти" у студентів такі моделі поведінки, норми і принципи дій в соціо-природному середовищі, які породжують і відтворюють екологічний розвиток. Усі найважливіші принципи, категорії і поняття концепції навколишнього природного середовища мають бути відображені і розкриті в змісті, формах і методах екологічної освіти у ЗВО. Ця ідея є вирішальною для створення нової парадигми екологічної освіти. Екологічне виховання покликане формувати активну природоохоронну позицію. Екологічне виховання досягається за допомогою комплексу природоохоронної та екологічної освіти. Головна функція екологічного виховання полягає в набутті і накопиченні особистістю студентів, досвіду взаємодії з навколишнім середовищем природним та соціальним на когнітивному, чуттєво-емоційному і нормативному рівнях. Необхідно виявляти цільові верстви студентів для поширення природоохоронної інформації, проводити оцінку рівнів її сприйняття, конкретних інтересів і проблем в галузі навколишнього середовища, знаходити найбільш дієві канали, методи спілкування, мови, технології та процедури для поширення інформації серед кожної умовної аудиторії.
2. Більшість здобувачів спеціальності в незалежності від курсу навчання чітко ідентифікують факт врахування галузевого та регіонального контексту у освітньому процесі в них сформоване чітке усвідомлення достатньо високого рівня забезпечення практичної підготовки здобувачів не зважаючи на рік навчання. Діючий алгоритм співвідношення обсягу окремих освітніх компонентів, який реалізується у освітньому процесі спеціальності знаходить схвальний відгук серед здобувачів вищої освіти. Думка респондентів з питань необхідності навчання за дуальною формою є дуже різною та неоднозначною. Результати анкетного опитування здобувачів різних курсів вказує на те, що більшість студентів які навчаються за відповідною спеціальністю задоволені формами та методами навчання,

формами контролю. За результатами проведеного опитування було встановлено, що суттєва більшість респондентів відповіли, що бачать необхідність у подальшому поглибленні знань за фаховим екологічним напрямком. Стовідсоткове розуміння узгодженості цілі та програмних результатів навчання тенденціям розвитку спеціальності та ринку праці у здобувачів формується на старших курсах навчання, що можливо пов'язано з тим, що більшість дисциплін профільного спрямування за навчальним планом починають переважати у тижневому навантаженні здобувачів саме в цей етап їх підготовки. На відміну від студентів молодших курсів у яких одночасно із профільними дисциплінами ведеться викладання освітніх компонентів загальноосвітнього блоку.

3. Рівень екологічної вихованості студентів спеціальності ідентифікується через розгляд зведених показників відсоткового розподілу за тематично-узгодженими питаннями які ілюструють відношення студентів до певних питань, що асоціюються з аспектами екологічної вихованості особистості. Так більшість студентів спеціальності 101 – Екологія проявляють дбайливе та відповідальне ставлення до природи та дотримуються правил поведінки на природі. При відпочинку на природі студенти спеціальності переважно прагнуть відпочити, розслабитися, отримати позитивні емоції та насолодитися її красою. При цьому майже серед студентів всіх представлених курсів відповідь, що характеризує споживче ставлення до природи має найменшу кількість прихильників. При відповіді на запитання «Чи вважаєте ви себе екологічно-вихованою людиною?» кількісний розподіл студентів, що надали позитивну відповідь у порівнянні із студентами які надали негативну відповідь на запитання дуже різниться та має узгоджений зв'язок із терміном навчання здобувачів. Так поступово із збільшенням тривалості підготовки за профільним екологічним напрямком кількість студентів, що не мають впевненості у власній екологічній вихованості майже лінійно невілюється та за результатами кореляційного аналізу ($r=94,0$) говорить про наявність майже лінійного зв'язку між обома

визначеними показниками. Результати анкетного опитування виявляють майже одноголосне розуміння необхідності екологічної освіти та виховання вже на ранніх етапах формування свідомості особистості.

4. Окремий перелік питань в розроблених анкетних опитувальниках був спрямований на визначення деяких аспектів в сфері реалізації екопропагандистської діяльності серед студентів профільної спеціальності та їх готовності до залучення у заходах відповідного змістовного спрямування. Відповідно до отриманих результатів соціоекологічних досліджень було визначено, що здобувачі вищої освіти не завжди у бесідах з рідними, друзями і знайомими пропагандують ідеї охорони навколишнього середовища. За відсотковим розподілом приблизно половина здобувачів ініціює відповідні звернення. При цьому вибір профільної освіти з екології здобувачем не завжди говорить про його ініціативність у відповідній сфері. При плануванні заходів, що містять елементи екопропаганди із врахуванням думки здобувачів необхідно проводити та організовувати на рівні ЗВО. Для стимулювання участі у ековиховних, екопросвітницьких та екопропагандистських заходах за уявленнями респондентів повинна бути передбачена фінансова зацікавленість учасників, а під час реалізації таких заходів вони вважають, що краще запрошувати студентів всіх ЗВО м. Мелітополя. При відповіді на питання, «Що викликає у Вас потребу займатися екологічною діяльністю?». Більшість обрали відповідь свідомість особистої причетності до справи охорони природи. Зведені результати анкетного опитування говорять про те, що студенти відповідної спеціальності за власної ініціативи готові долучатися до екологічних акцій та брати участь в діяльності екологічних організацій. При чому розуміння важливості проблем, що зазначались у відповідних запитаннях знаходять розуміння у здобувачів як молодших так і старших курсів навчання. Більшість студентів спеціальності шанобливо та схвально ставляться до активістів, які закликають до охорони навколишнього середовища. Одиниці відносяться до таких людей іронічно.

Студенти спеціальності засвідчили свою готовність приймати участь у зборі макулатури, склотари, пластмаси і т.д. Більша кількість респондентів переконана в тому що діяльність кожної конкретної людини сприяє вирішенню екологічних проблем.

5. За наведеними результатами опитування було встановлено, що в більшій мірі студенти спеціальності «Екологія» використовують джерела інформації, які за своїм цільовим призначенням відносяться до учбових, а магістри до наукових. Що необхідно враховувати при плануванні обсягів закупівлі літературних джерел до наукової бібліотеки ТДАТУ відповідного змісту. При виконанні самостійної роботи та індивідуальних завдань науково-педагогічним працівникам спеціальності доцільно враховувати, що пріоритетним критерієм вибору матеріалу для студентів спеціальності є факт можливості використання інформації у практичній діяльності і наявність в ній цікавих фактів. При організації позааудиторного навчання у довільній формі для ініціативно налаштованих здобувачів, науково-педагогічним працівникам доцільно фокусувати свою увагу на екскурсіях, що мають теоретико- або практико-екологічний зміст. Оскільки за результатами опитування саме ця форма отримання екологічних знань має найбільшу кількість прихильників серед опитаних респондентів. На думку студентів еколого-предметне середовище у ВНЗ пріоритетно повинно сприяти формуванню екологічної грамотності, що необхідно впроваджувати при реалізації виховних заходів. Як і той факт, що за результатами анкетного опитування студентів спеціальності «Екологія» було визначено, що усі із запропонованих підходів екологізації освіти є для них важливими, але природничо-науковий підхід є найбільш затребуваний серед респондентів. До розповсюдження ековиховної інформації у Таврійському агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного доцільно залучати науково-педагогічних працівників закладу. Оскільки саме цей варіант інформування у контексті визначеного запитання має найбільшу перевагу у порівнянні із іншими і не пов'язаний із тривалістю навчання

здобувачів. При цьому студенти не заперечують проти розповсюдження інформації ековиховного змісту в межах закладу вищої освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Панченко О.О./ *Екологізація освітньої діяльності у закладах вищої освіти засобами нових інформаційних технологій.*// Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 65. – С. 76–78.
2. Степова О.В., Рома В.В./ Особливості інтегрування екологічної освіти в навчальний процес закладів вищої освіти.// Збірник матеріалів навчально-методичного семінару «Сучасний стан навчально-методичного забезпечення підготовки екологів». Херсон, 2014. С. 3–10.
3. Прохорова Л., Непша О., Зав'ялова Т./ Формування екологічного світогляду молоді в системі загальноосвітня школа-заклад вищої освіти// Формування поняття про екологічні зв'язки в природі в учнів початкових класів на уроках "Природознавства". Екологія – філософія існування людства: зб. наук. праць. Мелітополь: ТОВ "Колор Принт", 2018. С. 24-27.
4. Яблуновська К./Теоретичні основи формування екологічної компетентності майбутніх викладачів аграрних закладів вищої освіти// Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2011. – 486 с.
5. Глухова Г.Г./ Аксіологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладі// Зміст громадянської освіти і виховання: історія, реалії, перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (14-15 вересня 2006 р.). – Херсон: РПО, 2006. – С.35-37.
6. Ястру К.С., Виговська С.В./Формування екологічної культури студентів вищих навчальних закладів// Національна ідея в становленні громадянина-патріота України. Київ. 2014. 48 с.
7. Кондур О.С./ Система професійної підготовки майбутніх фахівців із якості освіти у закладах вищої освіти// Гірська школа українських Карпат : наукове фахове видання з педагогічних наук. 2016. № 15. С. 119-123. Здобувачеві належить постановка проблеми та узагальнення результатів.
8. А. В. Шумілова/ Формування екологічної пропаганди у студентів ЗВО// Практична філософія. 2009. №1. С.160-166.

9. Тарасенко Г.С. та Кавтарадзе Д. Н./ Екологічна пропаганда у вищих навчальних закладах// Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2008.
- 10.Петрук В. Г. та Безвозюк І. І./ Екологічна пропаганда у вищій школі// Зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. – Вип.43. – С.240-246.
- 11.Андрущенко В., Олексенко В. Високі педагогічні технології / В. Андрущенко, В. Олексенко // Вища освіта України. – 2007. – № 2. – С. 70–76
- 12.Дьомін О.А., Дьомін А.І. Проблемна лекція з використанням смислового пов'язувального стержня інтеграції знань / О.А. Дьомін, А.І. Дьомін // Досвід та проблеми країн Європи (Великобританії, Німеччини, Франції, Іспанії, України) з реалізації ідей Болонської конвенції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Біла Церква, 2006. – Ч.1. – С. 25–30.
- 13.Ничкало Н.Г. Проблеми гуманізації та гуманітаризації професійної освіти / Н.Г. Ничкало [ред. кол.: І.А. Зязюн та ін.] // Наук. – метод. зб. – К., 1995. – С. 8–14.
- 14.Романишина Л., Островська Н. Мотивація підготовки майбутніх фахівців і особистісно-орієнтований підхід у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу / Людмила Романишина, Надія Островська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – № 3. – С. 59–61.
- 15.Сметанський М. Деякі аспекти поліпшення педагогічної освіти майбутніх учителів / М. Сметанський // Вища освіта України. – 2008. – №1. – С. 103-109. 183. Совгіра С. В. Підготовка майбутнього вчителя до екологічного виховання старшокласників (на краєзнавчому матеріалі): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / С. В. Совгіра. – К., 1999. – 20 с.

16. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / О. Сухомлинська // Шлях освіти, 2002. – № 4. – С. 13–18.
17. Пехота О.М. Індивідуалізація професійно-педагогічної підготовки вчителя: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О.М. Пехота. – К., 1997. – 52 с.
18. Шахов В.І. Теоретико-методологічні основи базової підготовки педагогічної освіти майбутніх учителів: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В.І. Шахов. – Т., 2008. – 43 с.
19. Бондар С.П. Гуманізація в структурі процесу навчання / С.П. Бондар // Освіта і управління. – 1998. – №3. – С. 37–41.
20. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальований // Шлях освіти. – 2001. – №2. – С. 2–7; №3. – С. 2–8.
21. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
22. Гончаренко С.У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація / С.У. Гончаренко [за ред. І.А. Зязюна]: Монографія. – К.: Віпол, 2000. – С. 81–107
23. Зязюн І. А. Філософські проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти / І.А. Зязюн // Педагогіка толерантності. – 2000. – №3. – С. 58–61.
24. Зязюн І. Освіта і вчитель у контексті українського державотворення / І. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – №1. – С. 20.
25. Зязюн І.А. Філософські засади освіти в сучасній Україні / І.А. Зязюн // Матеріали I Всеукр. науково-практ. конф. «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні». – К.: ІЗМН, 1997. – С. 61–65.
26. Зязюн Л. Гуманістична парадигма освіти і виховання / Лариса Зязюн // Вища освіта України. – 2002. – №3. – С. 111–116.
27. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальований // Шлях освіти. – 2001. – №2. – С. 2–7; №3. – С. 2–8.

28. Романенко М., Братаніч Б. Формування екологічно-ноосферної свідомості як основа забезпечення цілісності природничо-наукової освіти / М. Романенко, Б. Братаніч // Імідж сучасного педагога. – 2005. – №3–4. – С. 3–5.
29. Романенко М.І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід: Наукова монографія / М.І. Романенко. – Дніпропетровськ: Вид-во «Промінь», 2001. – 52 с.
30. Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта: Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. – Рівне: «Піста – М» – 2003. – 128 с.
31. Балл Г.О. Діалогічні універсалії сучасного гуманізму / Г. О. Балл // Гуманітарні науки. – 2001. – №1. – С. 4–11.
32. Балл Г. Психологічні аспекти гуманізації освіти: Кн. для вчителя / Г. Балл. – К. – Рівне, – 1996. – 128 с.
33. Гуманістична психологія: Антологія: В 3-х т.: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Наук. т-во ім. Шевченка у США, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України / [За ред. Р. Трача, Г. Балла]. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2001 – Т.2: Психологія і духовність: (Світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології) / [Упоряд.: Г. Балл, Р. Трач]. К, 2005. – 279 с.
34. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу [пер. с англ. Г.А. Балл] – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
35. Бібік Н. Теоретичні засади моделі особистісно орієнтованого навчання за програмою «Крок за кроком» / Н. М. Бібік // Пед. інновації: ідеї, реалії, перспективи. – К., 2000. – С. 134–138.
36. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване навчання: Науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
37. Подмазін С. Особистісно-зорієнтована освіта: Особливий вид діяльності / С. Подмазін // Директор шк. Україна. – 2001. – № 3. – С. 93–95.

- 38.Подмазін С. Сутність парадигми особистісно-орієнтованої освіти / С. Подмазін // Директор шк. Україна. – 2000. – № 7. – С. 58-63; № 8. – С. 49–53.
- 39.Бобко Л. Ідеї гуманістичного виховання епохи Відродження / Лариса Бобко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2001. – № 2. – С. 160–167.
- 40.Бобко Л. Гуманістичне виховання студентів вищих навчальних закладів фінансово-економічного профілю в аспекті експериментального дослідження / Л. Бобко // Педагогіка і психологія професійної освіти – 2003. – №3. – С. 133–134.
- 41.Беланова Р. Гуманізація особистості на початку ХХІ століття / Рима Беланова // Освіта і управління. – 2002. – Т. 2. №2. – С. 164–168.
- 42.Беланова Р. Місце та роль людини на теренах освіти в епоху постмодернізму / Р. Беланова // Рідна школа. – 2002. – №2. – С. 7–9.
- 43.Богущ А.М. Принципи гуманізації освіти у вищій школі / А.М. Богущ // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського [Збірник наукових праць]. – Одеса, 2003. – Вип. 9–10. – С. 50–54.
- 44.Горшкова Е.Г. Гуманизация педагогической деятельности классного руководителя со старшеклассниками: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Горшкова Елена Геннадиевна. – Луганск, 1998. – 225 с.
- 45.Добрускін М. Гуманізація як стратегічний напрям технічної освіти / М. Добрускін // Рідна школа. – 2001. – Грудень. – С. 13–16.
- 46.Терещенко В.И. Система профилактики правонарушений среди детей и подростков средствами гуманизации современной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Терещенко Владимир Иванович. – К., 1997. – 226с.
- 47.. Панасенко Е. Гуманізація педагогічної освіти у вищій школі / Евеліна Панасенко // Рідна школа. – 2002. – №8–9. – С. 3–5.
- 48.Семенов М.А. Гуманізація навчально-виховного процесу в старших класах загальноосвітніх середніх шкіл в умовах інформаційних технологій: дис. ... канд. пед. наук : : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук:

- 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / М.А. Семенов. – Луганськ, 2001. – 20 с.
49. Білецька Г. А. Педагогічні умови інтеграції фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін у підготовці екологів: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. А. Білецька. – Вінниця, 2004. – 20 с.
50. Герасимова І.Г. Гуманізація професійної підготовки майбутніх менеджерів виробничої сфери: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. Г. Герасимова. – Вінниця, 2002. – 19 с.
51. Коломієць О.Б. Гуманістичний аспект вивчення проблем культури / О.Б. Коломієць // Гуманітарна освіта в технічних вищих закладах. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2002. – Вип.4. – С. 130–138.
52. Коломієць О.Б. До питання про фактори деформації процесу гуманізації технічної освіти / О.Б. Коломієць // Наукові записки. – Кіровоград: КДТУ. – 1999. – Вип.1. – С. 143–147.
53. Крижанівська В.П. Методичні особливості впровадження особистісно зорієнтованих технологій в економічних коледжах / В.П. Крижанівська [ред. кол.: А. Зязюн та ін.] // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. – Вип. 20. – Київ-Вінниця: «ДОВ Вінниця», 2008. – С. 243–249.
54. Екологічна стежка (методика, організація, характеристика модельної стежки «Лісники») / [Дідух Л.Б., Єрмоленко В.М., Крижанівська О.Т. та ін.]. – К.: Фітосоціоцентр, 2000. – 88 с.
55. Листопад О.А. Дидактичні умови гуманізації навчання майбутніх учителів в університеті: автореф дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. А. Листопад. – К., 2008. – 24 с.

- 56.Деребо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология / С.Д. Деробо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону: Издательство «Феникс», 1996. – 480с.
- 57.Костицька І.М. Проблеми екологічної освіти в педагогічній теорії і практиці роботи шкіл України (1970 – 1990 рр.): : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / І.М. Костицька. – К., 1995. – 22 с.
- 58.Крисаченко В.С., Хилько М.І. Екологія. Культура. Політика / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К.: „Знання України”. – 2001. – 598 с
- 59.Крисаченко В.С., Хилько М.І. Екологія. Культура. Політика / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К.: „Знання України”. – 2001. – 598 с.
- 60.Пустовіт Н. Концептуальні засади і стан екологічної освіти в Україні / Н. Пустовіт // Екологічні проблеми та перспективи їх вирішення в регіонах України: Матеріали виступів учасників міжнародної конференції та всеукраїнського екологічного ярмарку. – Черкаси, 2003. – С. 37–43.
- 61.Скребець В.О. Екологічна психологія. Екологічна психологія: навч. посібник . – К.: МАУП, 1998. – 144с.
- 62.Скребець В.О. Екологічна психологія: Навч. посібник / В.О. Скребець. – К.: МАУП, 1998. – 144с.
- 63.Хилько М.І. Екологічна компонента національної освіти / М.І. Хилько // Філософія: Наук.вісн. / ХДПУ. – Х.: 2000. – Вип. 5. – С. 93 – 100.
- 64.Хилько М.І. Екологічна компонента національної освіти / М.І. Хилько // Філософія: Наук.вісн. / ХДПУ. – Х.: 2000. – Вип. 5. – С. 93 – 100.
- 65.Червонецький В.В. Екологічна освіта учнів країн Східної та Центральної Європи / В.В. Червонецький. – Донецьк: Юго-Восток, 1998. – 284 с.
- 66.Білик Л.І. Теоретико-методологічні основи формування екологічної відповідальності студентів у системі виховної роботи вищого технічного навчального закладу: автореф. д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. І. Білик. – Черкаси, 2005. – 51 с.

67. Білик Л.І. Теоретико-методологічні основи формування екологічної відповідальності студентів у системі виховної роботи вищого технічного навчального закладу: автореф. д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. І. Білик. – Черкаси, 2005. – 51 с.
68. Білецька Г. А. Педагогічні умови інтеграції фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін у підготовці екологів: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. А. Білецька. – Вінниця, 2004. – 20 с.
69. Грейда Н.Б. Формування екологічної культури студентів природничого географічного факультету вузу: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Н.Б. Грейда. – Луцьк, 1997. – 20 с.
70. Грейда Н.Б. Формування екологічної культури студентів природничого географічного факультету вузу: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Н.Б. Грейда. – Луцьк, 1997. – 20 с.
71. Кравченко С.А. Психологічні особливості розвитку екологічного мислення у студентів: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / С.А. Кравченко. — К., 1996. – 24 с.
102. Краткий психологический словарь / Ред. – сост. Карпенко Л.А. [Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – 2 изд., расш, испр. и доп. – Ростов н/Д: изд-во «Феникс», 1999. – 512, [1] с.
72. Колесник М. О. Екологічне виховання учнів на засадах «глибинної екології» в процесі вивчення біології: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / М. О. Колесник. – Т., 2003. – 20 с.
73. Левчук Н.В. Систематизація екологічних знань та умінь старшокласників на факультативних заняттях: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01; 13.00.02 «Теорія та історія педагогіки» / Н. В. Левчук. – К., 1996. – 24 с.

74. Лук'янова Л.Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти: Монографія / Л.Б. Лук'янова. – К.: Міленіум, 2006. – 252с.
75. Магура Н.Л. Формування екологічних знань учнів професійно-технічних закладів освіти у процесі вивчення біології: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.Л. Магура. – К., 2002. – 20 с.
76. Негруца Н.А. Формування екологічного світогляду студентів вищих навчальних закладів I- II рівнів акредитації аграрного профілю у процесі вивчення економічних дисциплін: : автореф дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. А. Негруца. – К., 2003. – 17 с.
77. Негруца Н.А. Формування екологічного світогляду студентів вищих навчальних закладів I- II рівнів акредитації аграрного профілю у процесі вивчення економічних дисциплін: : автореф дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. А. Негруца. – К., 2003. – 17 с.
78. Пустовіт Н. Концептуальні засади і стан екологічної освіти в Україні / Н. Пустовіт // Екологічні проблеми та перспективи їх вирішення в регіонах України: Матеріали виступів учасників міжнародної конференції та всеукраїнського екологічного ярмарку. – Черкаси, 2003. – С. 37–43.
79. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Г. П. Пустовіт. – К., 2002. – 19 с.
80. Пустовіт Н. Концептуальні засади і стан екологічної освіти в Україні / Н. Пустовіт // Екологічні проблеми та перспективи їх вирішення в регіонах України: Матеріали виступів учасників міжнародної конференції та всеукраїнського екологічного ярмарку. – Черкаси, 2003. – С. 37–43.

- 81.Тепла О.М. Формування гуманістичних цінностей у студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О.М. Тепла. – К., 2008. – 23 с.
- 82.Тепла О.М. Формування гуманістичних цінностей у студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О.М. Тепла. – К., 2008. – 23 с.
- 83.Швед М.С. Розвиток екологічного мислення студентів університету в процесі професійної підготовки: : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / М.С. Швед. – Львів, 1997. – 24с.
- 84.Швед М. Екологічна едукація за кордоном і в Україні / М. Швед. – Львів: Вид-во «Світ», 1997. – 103 с.
- 85.Швед М.С. Розвиток екологічного мислення студентів університету в процесі професійної підготовки: : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / М.С. Швед. – Львів, 1997. – 24с.
- 86.Біда О.А. Підготовка майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі: Теоретико-методологічні засади: Монографія / О.А. Біда. – К.: Наук. світ, 2002. – 322 с.
- 87.Котенєва І.С. Формування естетико-екологічної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / С. І. Котенєва. – Луганськ, 1996. – 24 с.
- 88.Нінова Т. С. Підготовка майбутніх учителів хімії до екологічної освіти і виховання учнів: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. С. Нінова. – К., 2002. – 20 с.

- 89.Совгіра С. В. Підготовка майбутнього вчителя до екологічного виховання старшокласників (на краєзнавчому матеріалі): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / С. В. Совгіра. – К., 1999. – 20 с.
- 90.Танська В.В. Підготовка вчителя біології до екологічної освіти старшокласників: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. В. Танська. – Житомир, 2006. – 20 с.
- 91.Тарасенко Г.С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя. Монографія. (Методологічний аспект) / Г.С. Тарасенко. – Вінниця: РВВ ВАТ «Віноблдрукарня», 1997 – 112 с.
- 92.Тарасенко Г.С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя. Монографія. (Методологічний аспект) / Г.С. Тарасенко. – Вінниця: РВВ ВАТ «Віноблдрукарня», 1997 – 112 с.
- 93.Чернікова О.В. Підготовка майбутніх учителів біології до формування екологічної культури старшокласників: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О.В. Чернікова. – О., 2004. – 20 с.
- 94.Флешар Є. Дидактичні основи підготовки студентів – майбутніх вчителів біології до реалізації екологічної освіти: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня док. пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика навчання» / Єва Флешар. – К., 1999. – 41 с.
- 95.Вайда Т.С. Формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Вайда Тарас Степанович. – Херсон, 1998. – 226 с.
- 96.Іващенко С.Г. Розвиток еколого-педагогічної культури вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти: автореф дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. Г. Іващенко. – К., 2004. — 22 с.

97. Іващенко. С. Екологічна культура в контексті національного виховання / С. Іващенко // Освіта і управління. – 1999(2001). – Т1. – №4. – С. 108–114.
98. Єфіменко Н.П. Особливості формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів освіти: автореф дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.П. Єфіменко. – Х., 2000. – 22 с.
99. Король О.В. Формування екологічної культури учнів У–УІ класів у процесі вивчення інтегративного курсу «Навколишній світ»: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / О. В. Король. – Суми, 1999. – 20 с.
100. Лебідь С.Г. Формування екологічної культури учнів 7-11 класів у процесі вивчення курсу екології: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / С.Г. Лебідь. – К., 2001. – 20 с. 109. Левківський М. В. Історія педагогіки: Підручник / М.В. Левківський. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.
101. Матеюк О.П. Формування екологічної культури майбутніх економістів як складової професійної підготовки на засадах сталого розвитку: автореф дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.П. Матеюк. – Вінниця, 2008. – 20 с
102. Пруцакова О.Л. Формування основ екологічної культури учнів 5-8 класів засобами дидактичної гри: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О.Л. Пруцакова. – К., 2002. – 19 с.
103. Ясінська Н.В. Розвиток екологічної культури вчителя в системі післядипломної освіти: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н.В. Ясінська. – Тернопіль, 2001. – 16 с.
104. Штейнбах Х.Э., Еленский В.И. Психология жизненного пространства / Х.Э. Штейнбах, В.И. Еленский. – СПб: Речь, 2004 – 239 с.

105. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – 2-е изд., испр. и доп. / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 366 с.
106. Баева И. А. Основные подходы к раскрытию понятия „образовательная среда”, типология и структура образовательной среды / И. А. Баева, Е. Б. Лактионова // Педагогическая психология ; под ред. Л. Регуш, А. Орловой. – СПб. : Питер, 2010. – 416 с.
107. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис ... канд. пед. наук, спеціальність „Педагогіка” / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 22 с.
108. Abraham H. Maslow. Motivation and Personality (2nd ed.) N.Y.: Harper & Row, 1970 ; СПб. : Евразия, 1999. – Терминологическая правка В. Данченко – К.: PSYLIB, 2004. – Режим доступа : <http://www.psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>
109. Коджаспирова Г. М. Психолого-педагогическая культура педагога как ведущий фактор безопасности образовательной среды / Г. М. Коджаспирова // Безопасность образовательной среды : сборник статей. – М. : Экон-Информ, 2008. – С. 20.
110. Звіт ректора Кюрчева Володимира Миколайовича щодо виконання умов контракту № 16-1 від 17 жовтня 2016 року за період з 02 січня 2020 р. по 31 грудня 2020 р. – ТДАТУ. – Мелітополь – 2020 – 160 с.
111. <http://www.tsatu.edu.ua/>